

CUSALI NİKOLAUS'IN DÜŞÜNCESİNİ KÜÇÜKÖMER VE ÜLKEN'İN FELSEFİ TAVIRLARINDAN HAREKETLE İRDELEMEK

Ablam Zehra Bayramoğlu'nun anısına...

A. Dinç ALADA*

ÖZET

Çalışmada öncelikli olarak Cusalı Nikolaus'un eserlerinde öne çıkan temalardan hareketle, bilimsel düşüncesinin gelişim seyri ve bu seyri hazırlayan fikir uğrakları saptanacaktır. Bu fikirlerin Türkiye bilim ve felsefe tarihindeki yeri, İdris Küçükömer ve Hilmi Ziya Ülken'in felsefi tavırlarından hareketle incelenecektir. İzlenecek olan bu ilişkilendirmelerle birlikte Cusalı Nikolaus'un bakışının felsefe, matematik, hukuk, teoloji, yönetim ve siyaset bilimi, sosyoloji ve iktisat düşüncesi üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: "Menfi teoloji", "bilge bilgisizlik", "sonsuzluk", "Rönesans"

(Investigating Nicholas of Cusa's Thought by the Help of Küçükömer and Ülken's Philosophical Attitudes)

ABSTRACT

This study primarily aims to explore how and with the help of what ideas scientific thought has transformed in the works of Nicholas of Cusa. This subject will be carried to the history of science and to that of philosophy in Turkey with critical examination of İdris Küçükömer and Hilmi Ziya Ülken. Besides these associations, the influence of Cusa on philosophy, mathematics, law, theology, political science, public administration, sociology and economic thought will also be discussed.

Key Words: "Negative Theology", "Learned Ignorance", "Infinity", "Renaissance"

---

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi, E-posta: dalada@istanbul.edu.tr. Derginin anonim hakemlerine, Erdem Peköz'e ve Adalet Bayramoğlu Alada'ya eleştirilerinden dolayı teşekkür ederim. Tüm hatalardan çalışmanın yazarı sorumludur.

I.

Türkiye düşünce tarihinde açtığı tartışmalarla iz bırakan, iktisat düşünürü İdris Küçükömer ile felsefenin her alanında eser vermiş olan Hilmi Ziya Ülken'i fikri boyutta bir araya getiren neydi? 1401 – 1464 yılları arasında yaşamış olan Cusalı Nikolaus'un Rönesans'ın önde gelen hazırlayıcılarından biri olduğu konusunda bugün oldukça güçlü kanıtlara sahip olduğu halde, Türkiye düşünsel ikliminde çok az tanınıyor oluşu nasıl açıklanmalıdır? Cusalı Nikolaus'un Türkçeye çevrilmemiş **De Docta Ignorantia** (1440) ya da Türkçede önerilebilecek adıyla '**Bilge Bilgisizlik Hakkında**' başlıklı eserinde, teolojiden felsefeye geçiş sürecinde, Platon'un, [Socrates'in **Savunma**'sında] dile getirdiği "bir şey bildiğimiz yok; gene ben ondan [devlet adamından] bilginim; çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor; ben ise bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Demek ben ondan biraz bilgiliyim, çünkü bilmediklerimi bilirim sanmıyorum"¹ fikrinden yola çıkarak geliştirilmişti. Cusalı Nikolaus'a göre "bilmediğimizi bilmek istiyoruz. Eğer buna [bilgisizliğimizin bilgisine] tam anlamıyla ulaşırsak, bilge bilgisizliğe varabiliriz (...) İnsan ne kadar çok bilmediğini bilirse, o kadar öğrenmiş [bilgilenmiş] olur".² Cusalı Nikolaus'un dile getirdiği 'bilge bilgisizlik' öncelikle 'Tanrı'nın sonsuzluğu karşısında insanın sonlu oluşuna dair bir tesbittir.³ İnsanın akıl yürütmesinin ancak 'kestirimsel' olduğunun böylece ileri sürülmesi ve 'Tanrı'nın 'tarif edilemez' ve 'sonsuz' olduğunun kabulü, örneğin siyaset bilimi perspektifinden bakıldığında, Cusalıya göre bunun anlamı, tarif edilebilir ve geçici özelliğe sahip "tüm otoritenin meşruluğunun ancak seçmenlerin rızası ve özgürce boyun eğmesi ile sağlandığının"⁴ kabulüdür. Hilmi Ziya Ülken'in eserlerinde, Cusalının felsefe tarihinde ilk çağdaş düşünürlerden biri olduğu vurgulanıyor. Ülken, "De Cusa İbn Sina gibi düşünüyor veyahut da ondan mülhem olarak düşünüyor"⁵ diye yazar ve Cusalının İslam düşünürleri ile benzerliklerini vurgularken⁶ daha önce Türkiye'de üzerinde pek

¹ Platon (2013) **Sokrates'in Savunması**, çev. Niyazi Berkes, İstanbul: Milenyum Yay., s. 57-58, para 21 d.

² Nicholas of Cusa (1990) [1440] **On Learned Ignorance**, P. Wilbert (der.), Minnesota: The Arthur J. Banning Press, s. 6.

³ Bkz., De Guzman Miro, J. (2009) **Tracing Nikolaus of Cusa's Early Development: The Relationship between De Concordantia Catholica and De Docta Ignorantia**, Louvain – Paris: Peeters, s. 252.

⁴ Nicholas of Cusa (2003) **The Catholic Concordance**, P. E. Sigmunt (der. ve çev.), Cambridge: CUP, Kitap III, para. 331, s. 230.

⁵ Ülken, H. Z. (2015) **Yeni Zamanlar Felsefesi**, H. Aydın (der.), İstanbul: T. İş Bankası yay., s. 19.

⁶ **Ibid.**, s. 21;24. Ülken'in 1962-1963 yıllarında hazırladığı [H. Aydın "Sunuş", H. Z. Ülken (2015) **Yeni Zamanlar Felsefesi**, H. Aydın (der.), İstanbul: T. İş Bankası yay.,

durulmamış bir tavır sergilemektedir. Ülken'in bu tavrının temelinde Plotinus - Cusalı karşıtlığı bulunduğu bu çalışmada ileri sürülecektir. Bu karşıtlıkta, sonlu varlıkların sonsuzluktan türediğine dair **müspet teoloji** yerine varlıkların çokluğunu ve farklılığını hareket noktası olarak kabul ederek mutlak ve sonsuza buradan hareketle yönelen ve varlığın gelecekte gerçekleşmeleri ve oluşuna odaklanan **menfi teolojiyi** Ülken, Cusalı Nikolaus'u takip ederek benimsemektedir. Ancak, Cusalının **De Pace Fidei (İnanç Barışı Üzerine)**, **De Concordantia Catholica (Her Şeyi Kuşatan Ahenk Üzerine)**⁷, **Cribratio Alkorani (Kuran'ı İrdelemek)**, **Apologia Doctae Ignorantiae (Bilge Bilgisizliği Savunma)** adlı kitapları sadece Ülken'de değil, Türkiye'de, diğer düşünürlerde de pek karşılık bulmuyor.⁸

---

s. XIV] bu ders notlarında, Cusalı ile İbni Sina arasında kurduğu bağ üzerine yeni bir çalışma yapmaya elverişlidir [Ülken (2015), **op. cit.**, s. 19 - 20].

⁷ Bu çeviride T. Kutay'ın (2014) "Hayatının Ana Hatlarından Yola Çıkararak Nikolaus von Kues'ün Zıtların Birlikteliği Fikrine Tarihsel Bir Bakış", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 'İktisat ve Felsefe' doktora dersinde sunduğu yayınlanmamış çalışmasından yararlanılmıştır.

⁸ Türkiye bilim tarihi yazarlarından Dr. Adnan Adıvar'ın **İlim ve Din** adlı kitabında Cusalı Nikolaus çok silik olarak yer buluyor. Orhan Hançerlioğlu'nun **Düşünce Tarihi**'nde Cusalı Nikolaus hakkında kısa ama iyi bir özet bulunmaktadır. Server Tanilli'nin **Uygarlık Tarihi**'nde Cusalı yer almamaktadır. Selahattin Hilav'ın **Diyalektik Düşünce Tarihi**'nde Cusalı Nikolaus hakkında kısa bir aktarma mevcuttur. Ancak **100 Soruda Felsefe Tarihi** adlı eserinde Rönesans düşüncesinin gelişiminde Cusalı'ya yer vermemiştir. Ö. Arslan "Hoşgörü ve Tolerans kavramlarına Etimolojik Açıdan analitik Bir Yaklaşım"da Hoşgörünün (tolerans) Batı literatüründe ilk kez **De Pace Fidei**'de Cusalı tarafından ileri sürüldüğü tesbitini yapıyor. Liste eksik olmakla birlikte son yıllarda bazı akademisyenlerin konuya ilgileri artmıştır. Örneğin, Arif Yıldız'ın Cusalının **Gizlenen Tanrı Üzerine** adlı eserini çevirerek (**Felsefe Arkivi**, No. 33, 2008) düşünürün felsefesine eğildiği anlaşılıyor. Hamdi Aydın "Hıristiyan Batı Dünyasında 'Ötekine' Yönelik Diyalog ve Uzlaşma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı: Nikolaus of Cusa (1401 - 1464) Örneği" (**XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslam - Türk Medeniyeti ve Avrupa**, Uluslararası sempozyum, 24 - 26 Kasım 2006, İSAM) adlı bildiriyle onun dinî görüşlerini karşılaştırarak değerlendiriyor. Ancak, bildirinin sonunda Cusalı Nikolaus'u bir din yayıcısına indirgemesi, düşünüre açtığı kapıları sımsıkı kapatmasına neden olmaktadır. Alaattin Diker'in **Türkiye'nin Korkuları: Bir Devrin Anatomisi** adlı kitabında Cusalı Nikolaus ile Karl Marx'ı, doğdukları şehirlerden yola çıkarak ilişkilendiren bir kısa değerlendirmesi bulunmaktadır. C. Güngör, P. E. Sigmund'dan aktararak Cusalının **De Concordantia Catholica** (1433) adlı eserinde Aristoteles'e göndermelerinin aslında Padova'lı Marsilius'un **Defensor Pacis**'den alınma olduğuna işaret etmektedir: "Bir Reformasyon Öncüsü: Padova'lı Marsilius", **Gazi Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVI, (2012), No. 4, s. 191 - 192. Bu görüşü reddeden John Hopkins (**Nikolaus of Cusa: Metaphysical Speculations**, C. II, Minnesota: Arthur Banning, 2000, s. 8) Cusalı Nikolaus ve o dönemin diğer yazarlarının sadece birincil kaynaklara referans verdiklerini ileri sürmekte, ayrıca Cusalının Padualı Marsilius'un **Defensor Pacis**'isine birinci kaynak olarak atıf yaptığında eseri zikrettiğini ifade etmektedir. M. Dizdar, **Ali Kuşçu**, Ankara: Kültür bakanlığı yay., 1988, s. 19'da "Nikolaus'a yerin Güneş etrafında hareketini ilk iddia eden astronom

İdris Küçükömer ise eserlerinin hiçbir yerinde Cusalı Nikolaus'a atıfta bulunmuyor. Ancak, toplumsal bilimlerde kat'i bilginin geçersizliğine ve evrene dair bilgisizliğimizin hiçbir zaman giderilemeyeceğine vurgu yapıyor. Ayrıca, Küçükömer'in, Cusalı Nikolaus'un öncülerinden biri olan İbn-i Rüş't'e dair bir tesbiti de dikkat çekiyor. Küçükömer'e göre, Batı'da İbn-i Rüş'tün akılcılık felsefesini içselleştirerek takip edilmiş, "iktidarın binlerce yıldır bölünmemiş"⁹ olduğu Doğu'da ise İbn-i Rüş'tün felsefesi izlenmemiştir. Bu iki temel vurgu Küçükömer'in Cusalı Nikolaus ile ilişkilendirilmesi için bir başlangıç olabileceği bu çalışmanın hareket noktasıdır. Hilmi Ziya Ülken'in doğrudan, Cusalının temel eseri ile bağlantı kurarak ve İslam düşüncesi ile ilişkilendirerek, İdris Küçükömer'in ise

olarak bakılsa da, genellikle bu fikre iştirak edilmemektedir. Zira Nikolaus, yerin durumu ve hareketi hakkındaki fikirleri yürekten bağlı olduğu Hıristiyan düşüncesine aykırı olduğu bir gerçektir" diye yazarken hatalı olmasa da, Kilise'nin 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar kendi kozmolojik görüşünü Kilise mensuplarına empoze etmediği dikkate alınır bu tesbit geçerli olmayabilir. Bunun en iyi örneği Cusalının düşüncelerinden etkilendiğini açıkça belirtmiş olan Kopernikus'un **De Revolutionibus** adlı eserine Kilise tarafından gösterilen müsmahakâr tavrıdır. Bkz., Kuhn, T. **The Copernican Revolution**, (2003) [1957], s. 197. Bu konuda ayrıca J. Schumpeter, **History of Economic Analysis**, Routledge, 2006 [1954], s. 77'ye bakılabilir. M. Vural, "Hilmi Ziya Ülken Ontolojisinde Aşkın Varlık Problemi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 16, No. 2, 2003, s. 216'da Ülken'in Heidegger'in aksine, Descartes'den farklı olarak "sırf sonlu olduğumuzdan dolayı sonsuza açık olduğumuzu ve bunun kendimizi aşma çabamızın en büyüğü olduğu" fikrini, onun **Varlık ve Oluş** (1968) eserinden aktarırken Cusalının buradaki payından hiç bahsetmiyor. Oysa Ülken'in, **Bilim Felsefesi** adlı kitabında ilk zikrettiği düşünür Cusalı Nikolaus'dur ve daha ayrıntılı bir Cusalı değerlendirmesi için kendi 1968 tarihli eserini önerir (bkz. Ülken, H. Z. **Bilim Felsefesi**, İstanbul: Ülken yay., 1983). V. F. Savaş'ın **İktisatın Tarihi** kitabında, hangi kaynaktan yararlandığı anlaşılamamakla birlikte Cusalı Nikolaus'un **Kur'an** incelemesine dair kısa bir tesbit bulunmaktadır: "Nikolaus Von Cusa, Batılı teorileri derinden öğrenmiş iken, dikkatini Doğu'ya çevirmiş ve bir taraftan Yunan ve Latin Kiliselerini birleştirmeye çalışırken, diğer taraftan İslamiyetin kurucusu Hz. Muhammed'in Kutsal Kitabı'nı (Kur'an) incelemeye koyulmuştur" [**İktisatın Tarihi**, Ankara: Siyasal Kit., 2007, s. 89]. Cusalı Nikolaus'un "Sonsuz evrendeki yıldızlar ve gezegenler gibi tüm insanlar da doğuştan eşit ve özgür olduğuna göre ister devlet ister kilisenin kuralları veya yönetimi ancak yönetilenlerin rızasıyla gerçekleşmelidir" şeklindeki fikrini aktararak, Ortadoğu kriz bölgesindeki çelişkilere Cusalının 'Mikro Barış' ilkesini uyarlayan B. Aytekin'in değerlendirmesi dikkat çekicidir["Küresel İktisadi Barış Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü", **Genç Akademisyenlerin Perspektifinden Birlikte Yaşama**, B. Günay (der), İstanbul: De yay., 2012, s. 147 - 148 ve 152]. R. Pekünlü "Yeni Evrenbilim ve Düşünceyle Eylem Arasında Köprü Nasıl Kuruldu?" adlı yazısında [**Aydınlık Gazetesi**, 7. 1. 2015] Cusalının Leonardo ve Kopernikus etkilerini aktararak, coğrafyacı Toscanelli aracılığı ile fikirlerinin yayıldığına işaret ediyor. Ancak Cusalının bilgiyi gözlemlerden türettiğine dair tesbitinin eleştiriyeye açık olduğu belirtilmelidir.

⁹ Küçükömer, İ. (1994b) **Bitmemiş Son Eser, Halk Demokrasi İstiyor mu? Bütün Eserleri**, C.4, İstanbul: Bağlam Yay., s. 151.

farkında olmadan yakınlaştığı Rönesans'ın kurucu düşünürlerinden Cusali Nikolaus'un teolojiden felsefeye ve bilimlere doğru katkılarına odaklanılacak ve Türkiye felsefe ve bilim tarihinde bu yolun neden izlenmediğine dair ipuçları ileri sürülecektir.¹⁰

II.

“Düşüncenin değişimi olmadan toplum değişmiş olur mu? Toplumu değiştirelim de düşüncesi sonradan mı gelsin! Bizde felsefe geleneği yok (...) bu yokluk sivil toplumun yokluğunun da göstergesidir (...) üst düzeyde genel ilkeler üreten akıl ürünü felsefenin varlığı ya da yokluğu önemli bir göstergedir”¹¹ diye düşünen Küçükömer'i bu yolda akıl yürütmeye sevk eden Bertrand Russel'in 'İbn-i Rüşd Batı Felsefesi için bir başlangıç, Doğu Felsefesi için bir sonudur' fikridir. Buradan yola çıkarak İbn-i Rüşd'ün Akino'lu Thomas'ın yapamadığını yaparak, aklın inançtan bağımsızlaşmasına, ilmin özgürleşmesine katkıda bulunan Descartes'i etkilediğini¹² iddia eden Küçükömer, Doğu'da İbn-i Rüşd'ün kabul görmeyişinin nedenlerine iner. Temelde bulduğu etken, Doğu toplumlarında “iktidarın binlerce yıldır bölünmemişliği”dir. Ancak Doğu'da felsefenin olmayışını bölünmemiş otoriteye bağlarken, Batı Felsefesi'nin otoriteden bağımsızlaşmasını temellendirememiştir. Küçükömer, Descartes'in kuşkuculukla başlayan ve akılcılıkta karar kılan felsefesini sorgulamadan, onun Batı'da sivil toplum düşüncesinin başlangıç noktalarından biri olduğunu iddia ediyor.¹³ Descartes'in Cusali'dan yaklaşık 200 yıl sonra insanı ve doğayı nesneleştirerek bilimsel düşünüşte ileriye doğru bir adım atmışsa da temelde savunduğu akılcılığın kat'i bilgiye dayandığı ileri sürülebilir.¹⁴ Küçükömer ise tekerrür ve fark kavramları üzerinden giderek

¹⁰ Şerif Mardin'e göre “sosyal bilimlerde de geç kalma diye bir şey var. Bir de bilimin yapılış tarzının Türkvari bir şekli var, ilmiyeden gelen geleneksel biçimde. Türkiye'de bilim mutlak olanı bilmektir. Ve bir şey vardır, o bilinir, soru işaretleriyle gelmez”[“Şerif Mardin'le Din ve Devlet Sosyolojisi Konusunda Söyleşi” (Ali Bayramoğlu), Ş. Mardin **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, Makaleler 1, içinde, M. Türköne - T. Önder (der.), İstanbul: İletişim Yay., 1990, s. 133].

¹¹ Küçükömer, İ. (1994a) **Sivil Toplum Yazıları, Bütün Eserleri**, C.3, Y. Yaman (der.), İstanbul: Bağlam yay s. 123. Bu yazı ilk olarak “Demokratik Misak'a Gerekleler: Liberal Değil, Sivil Toplum”, **Yeni Gündem**, 1-15 Mayıs 1985, No.21'de yayınlanmıştır.

¹² Küçükömer, İ. (1994b) **op. cit.**, s. 31;33;39.

¹³ Küçükömer, İ. (1994a) **op. cit.**, s. 129.

¹⁴ Descartes, R. (2013) [1644] **Principles of Philosophy**, Bennett, J. (der.), <http://www.earlymoderntexts.com/pdf/descprin.pdf.19.11.2013>, s. 72.

evrene dair bilgimizin sınırlılığına yaptığı vurgu ile gerçekte Descartes'ı değil farkında olmadan Cusali Nikolaus'un düşüncesini öne çıkarır görünmektedir. Küçükömer'e göre, "Hem politik toplumda diyalog hem de düşünce düzeyinde diyalog (...) karşıtlıkların, aykırılıkların fiilen varlıklarını ve onların temsilcilerinin varlığını varsayar. Aksi diyalogun yokluğudur. Karşıtlar yoksa fark yoksa bilgi de üremez; **fark bilgidir** tekrar bilgi değildir. Bilgi birikimi farkların birikimidir. Temelli farklardır ki bilginin strüktürünü değiştirir (asıl ilerleme)".¹⁵

Küçükömer, hipotetik bakışın fark yaratacağını ancak gözlem ve deneylerin tekrarlanmasıyla olduğu gibi bilginin kesin değil yanlışlanabilir olduğunun altını çizmeye gayret etmektedir.¹⁶ Ona göre; "kimsenin elinde bütün zamanları ölçecek bir zaman terazisi yoktur"¹⁷, bir başka yerde "evren üzerine bilmediklerimiz, halen var oldukları halde bizim ancak zamanla ölçme araçlarımızın gelişmesiyle bulacağımız kurallar değildir"¹⁸ demektedir. Farklı bir yerde ise "ilmen bilinemez gelecekteki gerçeği bugüne indirgemek galiba kimsenin haddi değil! Bununla beraber, sınıf ve gruplar kendi çıkarları, ideolojileri ile ve opinionları ile sonuç almak üzere politik platforma eylemde bulunabilirler. Sonuç önceden belli mi?"¹⁹ diye sormaktadır.

Hilmi Ziya Ülken ise, özellikle **Varlık ve Oluş** adlı eserinde Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçiş sürecindeki felsefede Cusali'nin Sokrates'in görüşüne döndüğünü, sonsuza ait bilgimizin göreliliği sonucuna vardığını ve bilgiyi bu görüşe dayandırdığını ileri sürdü.²⁰ Ülken, **Bilim Felsefesi** adlı eserinde de Yeniçağ'ın kurucu düşünürlerinin başında Cusali Nikolaus'ı zikretmektedir.²¹ Ülken, Cusali'yı yeni felsefenin mimarları arasında

¹⁵ Küçükömer, İ. (1994a) **op. cit.**, s. 125 (vurgu:orijinal). Küçükömer acaba fark – tekrar karşıtlığını kurgularken Deleuze'ün **Différence et Repetition** adlı 1968 tarihli eserinden de haberdar mıydı?

¹⁶ Ona göre, "[Doğu – Batı arasındaki] fark seviyeleri belirlendikçe perde perde açıklık gelebilir (...) bilgiyi bulmak, fark'ı bulmaktır (...) farkları anladıkça, öte yandan da nasıl 'bildiğimizi', 'düşündüğümüzü' ve 'karar verdiğimizizi' anlayacağız" Küçükömer, İ. (1994b), **op. cit.**, s. 73-74.

¹⁷ Küçükömer, İ. (1994a), **op. cit.**, s.121.

¹⁸ Küçükömer, İ. (1972) **İktisat İlkelerine Yeniden Bakış**, İstanbul: Sermet Arkadaş, s. 11-13.

¹⁹ Küçükömer, İ. (1984) "Politika Nedir? Politika, Kaynakların Yeniden Bölüşümünü Sağlayan Karardır, Eylemdir. Ve Gündemdeki Platform Politikadır", **Yeni Gündem**, 16-31 Ekim. Bu yazı ayrıca Küçükömer, İ.(1994a), **op. cit.**, s.142'de yayınlanmıştır.

²⁰ Ülken, H. Z. (1968) **Varlık ve Oluş**, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., s. 21.

²¹ Ayrıca bkz., Ülken, H. Z. **Felsefeye Giriş**, 2. Kısım, Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi yay, 1958, s. 81 n.1. Ülken, Descartes'ı Yeniçağ'ın kurucu düşünürleri arasında saymamakta ona daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır: "Descartes şüpheciliği araç diye

göstererek, Türkiye düşün ikliminin çözümlenmesinde bir başka filozofu, Plotinus'u karşımıza çıkarır ve Doğu - Batı sorununa Plotinus ve Cusali karşılaştırması üzerinden bakar. Ona göre, "Plotin belirsizlik ve sonsuzluk ilkesini Bir ilkesi ile birleştirdi (...) onu her şeyin kaynağı ve kökü olan sonsuz varlık haline getirdi (...) belirsizlik (...) mutlak varlık anlamını aldı (...) sonsuzu ilk kavram (...) olarak koyacak ve sonlu varlıkları oradan çıkaracak yerde varlıkların çokluğundan hareket etmeli, aralarındaki tabiat farklarını görmeli, bu farkları görelî bilgisinden mutlak ve sonsuz hakkındaki düşünceye yükselmeli idi. Cusa böyle hareket etmiştir. Zamanımızın ilmi de böyle yapmaktadır (...) Plotin bütün imkânları geçmişe, hatta zamandan önceye, sonsuzun gücüne koyacak yerde imkânların sonsuzun gelecekteki gerçekleşmeleri, varlığın oluşu halinde düşünmeli idi. Böyle olmadığı için her şey Kaderde yazılı olanın meydana çıkması gibi görülmüş[tür] (...) Plotin varlığın derece derece alçalmasından yokluğa veya onun için yoklukla eşit olan maddeye doğru incek yerde varlıklardan her birinin sınırlılıkları içinde oluşlarını görmeli idi".²² Hilmi Ziya Ülken, **Yeni Zamanlar Felsefesi** adlı ders notlarında (1962-1963) Cusalının öncüsü olarak sunduğu Plotinus'un sonsuzluğa dair yaklaşımını, **Varlık ve Oluş** (1968) adlı eserinde Cusali - Plotinus karşıtlığına dönüştürdü. Ülken'e göre, Plotinus'un felsefesi, sonsuzun yeryüzündeki temsilcisi iktidar veya bölünmemiş otorite ile uyumlu hale getirilerek "halk diline kadar inerek, 'benim tecellim' veya 'alnının yazısı' şeklini almıştır".²³

kullanarak akıl yolundan müspet bir temel bulduğuna kanidir. Fakat bu temel yetecek halde değildir" (**ibid.**) demektir. Bu görüşü ile, 20. yüzyılın en önemli bilim felsefecileri A. Koyré ve Karl Popper ile paralel düşünmektedir. Alexander Koyré'ye göre "20. yüzyıl uzmanları ile tarihçilerinin çalışmaları (...) Descartes'i 'yeniden' skolastik gelenek içerisine 'yerleştirdiler' (...) Descartes Ortaçağ kavramları ile doludur (...) Cusanus'a göre yer (...) soylu bir yıldızdır, evrenin sonsuzluğu, (...) belirlenmemişliği savı... yeni bir ontoloji[i] uzayın geometrikleştirilmesine, sıradüzenli birleşimin yok oluşuna varacak düşünce sürecini başlatır" (**Yeniçağ Biliminin Doğuşu, Düşüncenin Tarihi Üzerine İncelemeler**, çev. K. Dinçer, İstanbul: Gündoğan yay., 2010, s. 9 - 10; 54). Popper'e göre ise, "Bacon ve Descartes önyargılara, geleneksel inançlara karşı çıkararak otoriterciliğe ve gelenekselciliğe karşı tavrı almışlardı. Kendi algıladığımız gerçek dışında tüm inançları dışarıda tutmuşlardı (...) Ancak Bacon ve Descartes'in epistemolojilerini otoriteden kurtardıklarını düşünmüyorum (...) Tabiat ve Tanrı'ya veya dinsel otoriteye yine de başvurmuşlardır (...) Bir otoriteyi - Aristo ve İncil - başka bir otorite yerine koyarak terk etmişlerdir (...) Biri **duyuların otoritesidir**, diğeri ise **akılın otoritesidir**" [Popper, K. R. (1981) **Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge**, Londra: Routledge ve Kegan Paul, s.15, (vurgu: orijinal)].

²² Ülken, H. Z. (1968), **op. cit.**, s. 80; 103 - 104.

²³ **ibid.**, s. 104. Teolojiden felsefeye yönelişte ülkemizdeki hakim bakış eksi sonsuzdan bugüne, bugünden eksi sonsuza doğru olmaktadır. Oysa İbni Sina ve Cusalının felsefede açtığı çığır, bugünü eksi sonsuzun bir ürünü olarak görmekle

Küçükömer'in İbn-i Rüşd ile Gazali arasındaki fikri çatışma üzerinden Türkiye'de düşüncenin gelişmemesini ortaya koyuşu, Ülken'de yerini Cusali ile Plotinus arasındaki fikri karşıtlığa bırakmıştır. Küçükömer'in bakışında yenilikçi olan bakış, onun, herhangi bir düşünürle bağlı kalmaksızın, geleceğin önceden kat'î olarak bilinmediği kabulünden hareketle sosyal bilimlere ulaşma kaygısıdır. Tekrarın değil farkın yeni bilgi üretimi sürecini başlatacağı yönündeki bakışı, kolektif hafızanın varlığı üzerinden bilgilenme sürecine dair bir kavrayış getirmesi, korkusuzca tartışarak olgusal gerçekliğe diyalog üzerinden varan bir ahlâk felsefesi arayışı, bilimsel kuramların yanlışlanabilirliğine önem veren vurgularında somutlaşmaktadır.²⁴

III.

Cusali Nikolaus'un, felsefesini ve teolojisini oluştururken etkilendiği düşünürlerden birinin İbn-i Sina (Avicenna) olabileceğini Türkiye'de yalnızca Hilmi Ziya Ülken işaret etmiştir. Bu ilişkiyi Cusalinin eserlerinden hareketle işaret edenlerden bir diğeri de Dermot Moran'dır.²⁵ Moran'ın yorumları izlenirse, Cusali Nikolaus'un her şeyden önce bir din adamı olarak birincil ve geleneksel amacı teoloji idi.²⁶ Cusali, insanın ürettiği bilginin sınırlılığını göstererek, bilgisizliği sayesinde öğrenerek olgunlaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak, Cusali Nikolaus müspet bir teolojiyi başlangıç noktası olarak kabul etmiyor. Çünkü bu yaklaşım ona göre, "Tanrı'yı bir 'yaratıcıya' indirg[iyor] ve dolayısıyla putperestliğe" yol açıyor.²⁷ Bunun yerine Cusali, menfi teolojiden hareketle ilahî aşkınlığı öne çıkardı; "Tanrı'nın 'varlık ötesi', 'öz ötesi' olduğunu"²⁸ düşünüyor. Cusali, menfi teolojisini sadece Pythagoras, Platon, Proklus ve Dionysius gibi Pagan

---

birlikte ufkumuzun artı sonsuza dönük olması gerektiğini temellendirmiş olmalarıdır.

²⁴ Küçükömer'in bu görüşleri için bkz., Alada, A. D. (2012) **İktisadın Kayıp Felsefesi**, İstanbul: Bağlam Yay., s. 42 -51.

²⁵ Moran D. (2008) "Nikolaus of Cusa (1401 - 1464): Platonism at the Dawn of Modernity", içinde, D. Hedley ve S. Hutton (der.), **Platonism at the Origins of Modernity: Studies on Platonism and Early Modern Philosophy**, Springer, s. 14. Cusali - İbni Sina (Avicenna) fikir ilişkisine Ülken dışında Türkiye'de hiç değinilmemesi Cusali Nikolaus'un **Apologia Doctae Ignorantiae (Bilge Bilgisizliği Savunma)** ve **De Pace Fidei (İnanç Barışı)** adlı çalışmalarının da bilinmediği veya araştırılmadığı anlamına gelmektedir.

²⁶ Moran, D. (2008), **op. cit.**, s. 29.

²⁷ **İbid.**, s. 18 - 19.

²⁸ **İbid.**

Antikçağ felsefecilere²⁹; Eriguna'lu İonnes Scottus, Üstâd Eckhart gibi "Hıristiyan düşünörlere değil, Müslüman İbni Sina'ya (Avicenna) ve Yahudi menfi teolog Maimonides'e"³⁰ de dayandırıyor. Cusalı Nikolaus, **Apologia Doctae Ignorantiae (Bilge Bilgisizliği Savunma)**'da eleştirmeni ve çağdaşı Johannes Wenck'in Neo-Aristotelesci Akina'lı Thomas lehinde görüşlerini bertaraf etmek üzere İbn-i Sina'yı öne çıkarıyor:³¹

"Tanrı'nın Krallığında başkalık olmadığından, tüm duyuları aşan bir yalınlık ve dinginliğe sahip [Tanrı'da] hasmımız [John Wenck'in] tasavvur ettiği anlamda tekillik yoktur. Daha ziyade [Avicenna'nın **Metafizik** adlı eserinde peygamberi vaz ettiği bölümde] Tanrı'nın tekiliğinden bahsettiği anlamda tekillik vardır. Bu bölümde Avicenna tekiliği bu anlamda [hasımlarımızın yaptığı gibi] kullananlara karşı çıkararak, bu yaklaşımın onlara yol göstereceğine onları yoldan çıkardığından bahsediyor. Tekilliğin gerçek anlamı - gizli kalmasını salık verdiği anlamda - tekilliklerin Tekilliğidir. Ve böylece Tanrı tekil olmayan Tekil, tam anlamıyla, sonsuz Son, sınırsız Sınır, farksız Fark olarak da adlandırılır. Kim aklının gözünü tüm tekilerin Mutlak Tekilliğine doğru çevirirse Mutlak Evrenselliğin Mutlak Tekillik ile çakıştığını yeterince açık olarak görür - Mutlak Maksimumun Mutlak Minimumla çakışması gibi - [Maksimum - Minimumda] her şey birdir. Bunun sonucu olarak Avicenna, menfi teoloji vasıtasıyla Tanrı'nın tekilliğine yükselmek için çalışırken Tanrı'yı tekil ve evrensel olan her şeyden kurtarır."³²

²⁹ **İbid.**, s. 20.

³⁰ **İbid.**, s. 19.

³¹ Wenck'e göre, sınırlı bilginin temelde kat'liğe sahip olmayışı hatalıdır. Bu durumda entelektüel eylem ve bilimsel süreçler, ölçülebilecek bir şeye sahip olamadığından akamete uğrar. Bu noktada Wenck, bilginin temelinde duyuların yattığı Aristotelesçi anlayışa döner. Ona göre, bilen ile bilinen arasında her zaman bir orantı vardır. Cusalı Nikolaus **De Deo Abscondito (Gizlenen Tanrı Üzerine)** (1445) adlı eserinde, Pagan ile Hıristiyan'ın diyalogunda pagan'ın "sizin Tanrınızla bizimki arasındaki fark nedir?" sualine Hıristiyan'ın cevabı aslında Cusalının kendi menfi teolojisi ile felsefesinin iç içe geçişgenliğini de gösterir: "Siz kendinde değil, işlerinde mutlak olan hakikate tapıyorsunuz; mutlak birliğe değil, sayıdaki birliğe ve çokluğa taparak hata yapıyorsunuz, çünkü Tanrı olan hakikat, başka bir şeyle paylaşılmaz"[(2008), **op.cit.**, s. 90].

³² Nikolaus of Cusa, **Apologia Doctae Ignorantiae**, J. Hopkins (der.), s. 465 - 466. Cusalı Nikolaus'un Farabi'nin öğrencisi Maimonides'den menfi teolojisini oluştururken yararlandığı anlaşılmalıdır: "Buradan anlaşılıyor ki Tanrı'ya 'yakınlık' yer ve gök arasındaki boşluğu doldurma meselesi değil, boşluğun sonsuz olduğu ve hiçbir zaman doldurulamayacağı gerçeği ile yüzleşmektir" [Seeskin, K. "Metaphysics

Cusalının, İbn-i Sina'yı ne zaman okuduğu bilinmemekle birlikte menfi teolojisini çok erken dönemde oluşturmaya başladığı anlaşılmaktadır.³³

Hilmi Ziya Ülken: “Nikolaus de Cusa'ya göre bu alemde her şey sınıflar, ayrılıklar, zıtlıklar halindedir. Yalnız Allah'da bu zıtlar birleşir, farklar kalkar (...) Fakat biz insanlar sınırlı varlık olarak yalnız bu sınıfları, farkları, zıtlıkları bilebiliriz (...) sonlu varlıkların bilgisinden sonsuz varlığa, zıtların ortadan kalktığı bilgiye geçilemez. Öyle ise bilgimiz göreceli (relatif) olarak kalır ve sonsuz hakkında bilgi gücümüz durur (**De Docta Ignorantia**) . De Cusa'nın görüşü sınırsızdan sınırlıya gidecek yerde sınırlıdan sınırsıza gitmeye çalışıyor ve sınırsız veya mutlak önünde duruyor. Anaximondros ve Platon felsefelerinde menfi kavram olan sonsuzun müspet bir değer aldığı yeni bir ifade şekli buluyor” demektedir.³⁴

Cusalı Nikolaus **Bilge Bilgisizlik Hakkında** adlı eserinde bilme isteğinin şaşırma durumundan sonra ortaya çıktığını ve hakikat arayışına yol açtığını ileri sürmektedir.³⁵ ‘Sonsuz’un ‘sonlu’ tarafından bilinmeyişi, fakat hakikati aramak gayesi bilgisizliği bilginin olmazsa olmaz koşuluna indirgemektedir: “Bilmediğimizi bilmek istiyoruz. Eğer buna (bilgisizliğin

---

and its Transcendence”, içinde, Seeskin (der.), **The Cambridge Companion to Maimonides**, Cambridge: CUP, 2005'den aktaran D. Moran (2008), **op. cit.**, s. 19n.343. Cusalının sahip olduğu el yazmaları koleksiyonunda yer alan [Watts, P. M. **Nicolaus Cusanus: A Fifteenth - Century Vision of Man**, s. 15] ve Farabi'ye ait olduğu daha sonra ortaya çıkan [bkz. Bédoret (1938),] **Liber de Causis**'den de menfi teolojisine destek aldığı kabul edilebilir.

³³ Cusalının İslâm düşüncesine ilgisinin yirmili yaşlarda başladığı, 1430 yılında Koblenz'de verdiği bir vaazdan anlaşılmaktadır. Bkz., Nicholas of Cusa h.XVI, Pt. 1,3'den aktaran Watanabe, M. **Nikolaus of Cusa: A Companion to his Life and his Times**, Ashgate: Farnham - Burlington (der.), G. Christianson, T. M. Izbicki, s. 55. İslâm'a ilişkin çalışmalarını Juan de Segovia ile tanışmaları ile birlikte ortak yürütmeye başlamış, 1433 - 1437 yılları arasında **Kur'an**'ı incelemişlerdir. Watanabe'nin aktardığına göre, Segovia yeni bir **Kur'an** tercümesini tamamlamışlardır fakat bu nüsha kayıptır. Cusalı Nikolaus 1437'de görevle geldiği Konstantinopolis'te Arapça bir **Kur'an** da satın alıyor. Eylül 1453'te yayınladığı **De Pace Fidei** adlı kitabında İslâm'a, Hristiyanlığın yanında oldukça barışçıl ve sempatik yaklaşan Cusalı, iki nedenle daha sonra 1461 yılında yazdığı **Cribratio Alkorani**'de “daha az barışçıl” bir dil kullanmıştır. İlk neden, yakın arkadaşı olan Piccolomini'nin 1460'da Papa seçildiğinde (II. Pius) Cusalı Nikolaus'un Roma'nın özel temsilcisi ve idarecisi olarak atanmasıdır. İkinci neden de Batı'da İstanbul'un fethi ile birlikte adım adım yükselen Osmanlı karşıtlığı ve İslâm'a karşı gelişen olumsuz tavrıdır. Kardinal Nikolaus, Ancona'da Papa'nın donanmasına katılmak üzere giderken yolda, Todi'de 11 Ağustos 1464'de ölmüştür [Bu özet bilgi için bkz., **ibid.**, s. 55 - 56].

³⁴ Ülken, H. Z. (1968), **op. cit.**, s. 80.

³⁵ Nikolaus of Cusa (1990)[1440] **op. cit.**, s. 4.

bilgisine) ulaşırsak, bilge bilgisizliğe de varırız”³⁶ (...) “İnsan ne kadar çok bilmediğini bilirse, o kadar öğrenmiş [bilgilenmiş] olur”.³⁷ Bilgisizliğe bu müspet yaklaşımın, duyular yardımıyla, akıl yoluyla gerçeğin kesinliğine ulaşılabilceği düşüncesine karşı açık bir eleştiridir: “bilge bilgisizlik kat’î gerçeğin anlaşılmazlığı üzerine temellenir”³⁸ (...) “gerçeğin kendisi olmayan zihin, hiçbir zaman gerçeği kesin olarak kavrayamaz”.³⁹ Burada yapılan akıl/zihin ayırımında, ikincisi sonlu olarak bizlerin tahayyül sınırlarımız dâhilinde gerçeğin, daha kavrayıcı bir önerme ortaya çıkana dek, yorumlanmasıdır.

Cusalı Nikolaus’un menfi teolojiye ve buradan spekülâtif bilgiyi bilgisizlikten türetmeye çalışan bir felsefeye ulaşması, evrene bakışında, metafizik temellere dayanıyor olsa da devrimci yeniliklere ulaşmasını sağlıyordu. Aynı eserinde şöyle yazıyor: “İnsan Yeryüzü’nde, Güneş’te veya başka bir gezegende olduğunu düşünürken kendisinin değişmeyen bir merkez, diğer her şeyin hareket halinde olduğu izlenimine kapılır. Var olduğu yer Güneş, Arz, Ay, Mars vs. olmasına göre o her zaman kendisine belli kutuplar seçecektir. Sonuç olarak, bir *evren makinası (machina mundi)* olacak, tabiri caizse, merkezi her yer, çevresi hiçbir yer; Tanrı evrenin merkezi ve çevresi, Tanrı her yer ve hiçbir yerdir”.⁴⁰

Cusalı Nikolaus’a göre dünya evrenin merkezinde değildir ve hareket halindedir. Ona göre gezegenlerin hareketi döngüsel ve birörnek de değildir.⁴¹ Bu görüşün Kepler ile birlikte test edilebilir hipotezlere dönüştürüldüğü bilinmektedir. Ancak Kepler’in keşfinden farklı olarak gezegenlerin yörüngelerinin kesin bir biçimde elips şekli çizdikleri düşüncesine Cusalı çok uzaktır.⁴² Tek farkla Cusalı Nikolaus’un astronomik öngörülerini test edilebilir bir mahiyette değil veya deneylerden geçirilebilecek matematiksel modellere dayanmamaktadır. Bunlar metafizik spekülâtif hipotezlerdir.

Cusalının felsefesinin özelliği bir yandan, teolojiden felsefeye geçişi sağlayarak bir ontoloji yaratmış olması diğer yandan, bu sayede doğa ve

³⁶ *ibid.*, s. 6.

³⁷ *ibid.*, s. 7.

³⁸ *ibid.*

³⁹ *ibid.*, s. 8.

⁴⁰ *ibid.*, Kitap II, Bölüm 12’den aktaran Paterson, A. M. *The Infinite Worlds of Giordano Bruno*, C. C. Thomas: Springfield, 1970, s. v.

⁴¹ McFarlane, T. J. “Nikolaus of Cusa and the Infinite”, www.integralscience.org, 8/10/13.

⁴² *ibid.*

toplumsal bilimlere ve sanatlara dair bir kısmı yepyeni bir kısmı ise fikri takip şeklinde iz bırakan açılımlar getirmiş olmasıdır.

Gıda güvenliği konusunda farklı bakış açılarını yorumlayan Koçetkova, "Cusalı Nikolaus'un 'bilge bilgisizlik' yaklaşımının çağdaş bir yeniden keşfi" olduğu kanaatindedir.⁴³ Koçetkova, Japonlar'ın tutumunu ABD ve Fransızlar ile karşılaştırarak şu sonuca varıyor: Klasik rasyonalist metafizikten yararlanan ABD endüstrisinin görüşü rasyonel özneyi pasif maddi nesnenin karşısına koyuyor. Bitkilerin, genetik manipülasyona uğradıklarında nasıl davranacaklarını önceden bildiklerini düşünüyor, zira onlara göre bitkiler DNA'ları tarafından programlanan mekanizmalar içeriyorlar. Dolayısıyla genetik değişimlerin sonuçları önceden hesap edilebilir. Japonlar'ın temsil ettiği alternatif daha ihtiyatlı bir ekolojik bakışa dayanıyor: DNA, protein yapısı ile birlikte bitkinin gelişimine tesir edecek faktörlerden yalnızca biridir. Bitki, kendi kendine organize olan bir sistem olarak sonsuz karmaşıklık içinde gen manipülasyonuna tepki verecektir. Bizim bilgimiz sınırlıdır. ABD endüstrisinin görüşü, klasik fiziğin dünyanın kararlılık gösteren bir yapıya sahip olduğu varsayımına dayanırken, indirgemeci olmayan Japonlar'ın bakışında, çağdaş fizik yaklaşımında birden çok alternatif evren modeli bulunuyor. Bu durumda içinde bulunulan evreni anlayabilecek bilgiye sahip olma imkânı elimizde bulunmamaktadır.

Cusalının siyaset bilimine katkısı da bunlardan biridir. Ortaçağ düşünüşünü sonlandırması bakımından Padovalı Marsilius'u izleyerek ve onu geliştirerek, bölgesel özerkliğe dayalı Almanya imparatorluğu için yönetim modeli Cusalı Nikolaus'un **Concordance Catholic (Her Şeyi Kuşatan Ahenk Üzerine)** (1434) adlı eserinde yer almaktadır. Bütün meşru otoritenin ve var olan pozitif hukukun 'tabii beşeri hukuk'a dayalı olması ve her yönetim biçiminin halkın (yönetilenlerin) ortak rızasını yansıtması gerektiğine bu eserde işaret edilmektedir.⁴⁴ Katolik Kilisesi'nde

⁴³ Koçetkova, T. "The Transatlantic Conflict over GM Food: Cultural Background", <http://www.ask-force.org/web/Regulation/Kochetkova-Transatlantic-Conflict-2006.pdf>, 9.8.2013.

⁴⁴ Nicholas of Cusa (2003), **op. cit.**, s. 230. Albert Hirschman (2008), **Tutkular ve Çıkarlar** [çev. B. Cezar, İstanbul: Metis Yay., s. 34] adlı eserinde "[Rönesans] yeni bir ahlak anlayışının ya da yeni bireysel davranış kurallarının ortaya çıkmasıyla olmamıştır. Onun yerine bu olgunun devlet teorisindeki yeni bir gelişmeye, devlet yönetimini var olan düzen içinde kalarak iyileştirme çabalarına dayanmaktadır"[vurgu: orijinal] diyordu. Hirschman'a göre, Rönesans, Kilise egemen bir düzenden insanın doğal haklarını temel alan bir hukuk sistemine dayalı bir yönetim anlayışının ortaya konulması ile zuhur etmiştir. Padova'lı Marsilius ve Cusalı Nikolaus'un eserleri ile dile getirilen yönetimin Tanrı'nın yeryüzündeki birebir temsiliyeti anlamında mutlak iktidarı yerine, Tanrı'nın Sonsuz Son, Tekil olmayan Tek olarak anlaşıldığı menfi teoloji yaklaşımı benimsenerek, yönetimlerin

Papa'nın üstünlüğünü değil farklı bölgelerden gelen temsilcilerin oylarının esas olduğu Konsey'in kurumsal öncülüğünü yeğ tutan Cusalı, aynı modeli devlet kuramına da taşımaktadır.⁴⁵ Bu yönetim anlayışının uzantısı olarak ekonomi politiğin ilk eserleri olarak gösterilen Montchretien, William Petty gibi yazarların eserlerinde yer alan kralın ya da devletin görev ve öncelikleri ile toplumun ve iktisadi faaliyetin nasıl örgütlenmesi gerektiği ile ilgili çerçevenin Cusalının bu eserinde de mevcut olduğu ileri sürülebilir.⁴⁶ Yönetimin görevleri sıralanırken Cusalı savunma, özgürlüğün korunması, mağdurlara yardım toplumsal hedefler olarak sıralanmaktadır.⁴⁷ Toplanan vergilerin bölgesel yönetimler adına devlet hazinesinde biriktirilmesi ve imparatorluğun önceliklerine dönük olarak harcanması gerektiğine yapılan vurgular modern çağın ulus devlet modeli ile paralellik göstermektedir. Ayrıca, adalet sisteminin tartışıldığı bölümde, bölgesel mahkemelerin toplumsal sınıfları yansıtan hâkimler tarafından temsilîyetinin altının çizilmesi Cusalının yönetim anlayışının sınıflı bir toplum yapısına dayandığını ortaya koymaktadır. Farklı çıkarları olan ve farklı güçlere sahip sınıflararası ilişkiyi bir yönetim modeli içinde işlerlik kazandırması onun farkların birliği felsefî yaklaşımının iktisadî ve hukukî gerçeklikteki bir uzantısı olarak okunabilir.⁴⁸ Almanya için önerdiği modelde bölgelerarası gümrük birliği konusundaki çatışan çıkarları nasıl toplumsal yarar adına çözümlenebileceğine dair verdiği örnek dikkat çekicidir. Bu modelde en öne çıkan hususun her bölge yönetiminin temsilcilerinin evet hayır oylarının ve alınacak kararlar hakkındaki farklı görüşlerinin kayda geçirilmesi ve "gerçek ve onurlu tartışmanın" kurumsallaştırılmasına dair izlediği kararlı tavrıdır.⁴⁹ Bu eserin Rönesans dönemi iktisat düşüncesinin sergilenmesinde dikkat çekici örneklerden biri olduğu kayda geçirilmelidir⁵⁰.

Cusalının yönteminin ayırt edici özelliklerinden bazıları da şunlardır: Eserlerinde ele aldığı konular bakımından kendi içinde belirli bir farklılaşma olmakla birlikte, iktidarların zorlayıcı uzmanlaşma eğilimlerini

---

sonlu ve geçici olduğu düşüncesi hareket noktası olmaktadır. İbn-i Haldun ve İbn-i Sina'yı bu çerçevede yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

⁴⁵ İlerleyen yıllarda conciliarist görüşlerini papalist bakışa dönüştürdüğünde de papalığın yanılmazlığı fikrine her zaman karşı çıkmıştır [Bkz., de Guzman Miroy, J. (2009) **op. cit.**, s. 252]. T. Kutay, Cusalının bu fikrî dönüşünü onun pragmatizmi ile açıklıyor [bkz., **op. cit.**].

⁴⁶ **ibid.**, s. 290; 308.

⁴⁷ **ibid.**

⁴⁸ **ibid.**, s. 296.

⁴⁹ **ibid.**, s. 303.

⁵⁰ Ayrıca, Schumpeter'in **History of Economic Analysis** adlı eserinde Cusalıya yaptığı atıfların da bu istikamette okunması gerekmektedir. Bkz., (2008), **op. cit.**, s. 93 n.22; 193; 196.

taşımamaktadır. Cusalı, hem evrene (evrenlere), hem toplumsal yapılara bütüncül bakışından hiç taviz vermemiştir. Cusalı Nikolaus, kapitalizmin henüz şehir devletlerinde kurumlarını oluşturmaya başladığı dönemde yazmıştır. İzleyen yıllarda yaşanan kurumsal ve ideolojik dönüşümler, Cusalı'nın fikirlerinin sahiplenilmesini ve sürdürülmesini güçleştirmiştir. Bir sistem olarak kapitalizmin, önce bölgesel ve ardından ulusal ölçekte yeniden örgütlenmesi, Kilise'nin bazı mensuplarına tanıdığı özgür düşünme ve kendini yazılı ve sözlü özgür ifade etme⁵¹ anlayışından 16. Yüzyıl sonlarında uzaklaşması, dinlerarası hoşgörünün yerine dinler ve hatta mezheplerarası çatışmanın geçmesi bu değişen koşullardan bazılarıdır. Nitekim İtalya'da Paulo Sarpi, Cusalı'nın düşünsel mirasını yok etmiş ve özellikle İngiltere'de Francis Bacon'a esin kaynağı⁵² olarak bir bakıma uzun dönem anayolcu ekonomi politiğe de kapı aralamıştır. Bacon - Hobbes - Petty usta çırak çizgisi İngiltere'de hâkim iktisat düşüncesinin de anayolu olmuştur.⁵³

IV.

İdris Küçükömer ve Hilmi Ziya Ülken'in birbirlerinden bağımsız olarak ve fakat aynı istikametteki görüşlerinin izi sürülerek Batı düşün geleneğinde de, özellikle 20. yüzyıla kadar, ihmal edilmiş düşünürlerin başında gelen Cusalı Nikolaus bu çalışmada öne çekilmektedir. Cusalı Nikolaus'un yazılarında teolojiden felsefeye, felsefeden bilimlere, teolojiden bilimlere geçişgenlik gösteren bir bakış yer alır. Bu bakışın kriteri de 'bilge bilgisizlik' yaklaşımıdır. Örneğin Cusalı "[n]asıl bir poligonun kenarlarını arttırmakla daire elde edilemezse sonluya ait göreliliği arttırmakla mutlak hakkında bilgi elde edilemez. Sonlu varlıklarda bu görelilik kalkar ve zıtlar birleşir, bundan dolayı da mutlak karşısında görelilik durumu 'bilgisizliktir'⁵⁴ diye düşünürken mecaz yoluyla matematikten felsefeye ve

⁵¹ Bu tesbiti güçlendiren en önemli örnek, fikirleri Katolik doktrinle uyuşmayan Cusalı'nın Kardinalliğe kadar yükselmesidir.

⁵² Ingram, R. D. **The Modern Anglo - Dutch Empire: Its Origins, Evolution and Outlook**, <http://wlym.com/archive/oakland/brutish/TheModernAngloDutchEmpire.pdf>, 31.10.2013.

⁵³ Adam Smith'in gençlik eserlerinden **Astronomi Tarihi**'nde bilimlerin felsefesini geliştirirken bu hakikî görüşe alternatif bir bakış ortaya koymak istediği ve bu yolda ilerleme kaydettiği bilinmekle birlikte, döneminde tamamen terkedilen Descartes'in yorumlarına ağırlık vermesine rağmen neden, Cusalı Nikolaus ve Bruno'nun görüşlerini göremediği ya da görmezden geldiği anlaşılamamaktadır. Bu konuda bkz., Wightman, W. P. D. "Introduction", Smith, A. **Essays on Philosophical Subjects**, içinde, Wightman ve Bryce (der.), Indianapolis: Liberty Classics, 1982, s. 20 - 21.

⁵⁴ Ülken (1968), **op. cit.**, s. 102.

teolojiye pencere açmaktadır.⁵⁵ Genel olarak, Osmanlı'dan Günümüz Türkiye'si'ne gelinceye kadar, kültürel olarak müspet teolojik muhakemenin gündelik hayatta ve düşünce dünyamızda yer ettiği, bilimi, felsefeyi bir yanından müspet teolojiye bağlama eğilimlerimizin güçlü olduğu dikkate alındığında⁵⁶ alanlar arasında geçişgen bilgi pratiği ilgimizi çekmektedir. Ancak sorun daha temellidir. Osmanlı - Türkiye bilim tarihine bakıldığında, her ne kadar Kopernikus'un sisteminden bahseden eserlerin tercümesi 1660 - 1664 tarihi itibariyle yapılmış⁵⁷ olsa dahi, kapalı bir evren modeline dayalı Batlamyus'un **Elmagesti**'si 19. yüzyılın hemen başında basılan Mahmud Raif Efendi'nin **İcalet - ül - Coğrafya** adlı kitabında anlatılmakta, "Âlemin merkezi arz olup güneşin etrafında dolaştığından bahsedil[mektedir]".⁵⁸ Gazali - İbn-i Rüşd tartışmasında, Gazali'den yana taraf tutularak felsefe ve bilimlere mesafeli bir tavrın benimsendiği görülür.⁵⁹ Çoklu evrenlerin varlığına, hatta başka evrenlerde de hayat olabileceğine dair tesbitlerini henüz 1440'larda yazıya döken Cusali ve onun

⁵⁵ Roy Bhaskar, **A Realist Theory of Science** adlı eserinin son cümlelerinde, "Nesnelerin bilgisinin bizim için olanaklı hale gelmesini belirleyenin dünyanın doğası" [**A Realist Theory of Science**, Londra - New York: Routledge, 2008, s.228] olduğu tesbitini yaptıktan sonra, dipnota Koyré'den alıntılacağı şu cümleyi ekliyor: "Newtoncu bilimde, eski Platoncu formülü kullanmak gerekirse (...) şeylerin ölçüsü insan değil Tanrı'dır"[**ibid.**, s. 228 n.101].

⁵⁶ Bu konuda kültürel düzeyde Sabri Ülgener'in ve felsefi planda Hilmi Ziya Ülken'in eserlerine bakılabilir.

⁵⁷ Kalaycıoğulları, İ. ve Unat, Y. (2004) "Kopernik Kuramı'nın Türkiye'deki Yansımaları", **XIV. Ulusal Astronomi Kongresi**, F. F. Özeren (der.), 31 Ağustos - 4 Eylül 2004, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, s. 131.

⁵⁸ Adivar, A. A. (1943), **op. cit.**, s. 189. "Müteferrika'nın 1732 yılında yayımladığı Cihânnümâ'dan 100 yıl sonra bile (...)Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da hâlâ Batlamyus kuramının üstünlüğünü savunan Mir'ât-ı 'Âlem'in okutulması (...)Müteferrika'nın Cihânnümâ baskısının yeterince benimsenmediğine ve anlaşılmadığına açık bir kanıttır (...) 19. yüzyılın birinci yarısında Osmanlılar'da Yer Merkezli Kuramı savunan kitaplar, hâlâ ders kitapları işlevini görmeye devam etmektedirler"[Kalaycıoğulları, İ. ve Unat, Y. (2004), **op. cit.**, s. 139 - 140].

⁵⁹ Adivar aynı eserinde 13. ve 15. asırlar arasında "Avrupa'da Yunan ilminin kaynaklarına gidilerek yeni fikirler ve tetkikler ortaya atılmıştır. Hâlbuki 11. Asırdan beri Bizanslılarla temas halinde olan Türkler böyle bir ihtiyaç duymamışlar ve hatta Yunan membalarına gitmek şöyle dursun Arapçadaki ilmin esas kitaplarını bile tetkike lüzum görmemişlerdir. Mesela ne Elmacesti ne Aristo'nun müspet ilme dair eserleri ve ne de nebatata ve elkimyaya ve coğrafyaya dair eserler tetkik edilmiştir. Bu asırlar uleması El - Harezmi, El Biruni ve İbni Sina gibi büyük alimlerin esas kitaplarına müracaat edecek yerde büyük eserlerin hülasalarına şerh, tekrar şerh, haşiye ve ta'likat yazmakla iktifa etmişlerdir" [**ibid.**, s. 43] diye yazmaktadır. Adivar'ın bu yorumu akla Koyré'nin Roma İmparatorluğu'nda bilim ve felsefe için yaptığı şu tesbitlerini getirmektedir: "Roma'nın bilim ve felsefe karşısındaki hemen hemen toptan kayıtsızlığını (...) saptamak ilginçtir. Roma kılın şeylerle ilgilenir: tarım, mimarlık, savaş sanatı, siyaset, hukuk, ahlak (...) çeviriler edinmeye bile gerek duymamış olmaları gerçekten şaşırtıcıdır" [**op. cit.**, s. 20; 21].

Cusalı Nikolaus'ın Düşüncesini Küçükömer ve Ülken'in Felsefi Tavırlarından Hareketle İrdelenek

çevresindeki coğrafyacı, ressam, mimar, teolog, astronomlardan oluşan 'Commercium'⁶⁰ ya da 'düşünsel muhit' Osmanlı Türkiyesi'nin uzak durduğu İbn-i Sina'nın menfi teolojisine sahip çıkıyordu.

---

⁶⁰ Bu konuda bkz., **ibid.**, s. 116.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. (1980) **Tarih Boyunca İlim ve Din**, İstanbul: Remzi Kit.
- Adivar, A. (1943) **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul: Maarif Vekaleti Neşr.
- Alada, A. D. (2012) **İktisadın Kayıp Felsefesi**, İstanbul: Bağlam Yay.
- Arslan, Ö. (2001) "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, C.2, 2001.
- Aydın, H. (2006) "Hıristiyan Batı Dünyasında 'Ötekine' Yönelik Diyalog ve Uzlaşma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı: Nikolaus of Cusa (1401 - 1464) Örneği", **XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslam - Türk Medeniyeti ve Avrupa**, Uluslararası Sempozyum, 24 - 26 Kasım 2006, İSAM.
- Aydın, H. "Sunuş", H. Z. Ülken (2015) **Yeni Zamanlar Felsefesi, içinde**, H. Aydın (der.), İstanbul: T. İş Bankası Yay.
- Aytekin, B. (2012) "Küresel İktisadi Barış Bağlamında Birlikte yaşama Kültürü", **Genç Akademisyenlerin Perspektifinden Birlikte Yaşama**, B. Günay (der), İstanbul: De Yay.
- Bédoret, H. (1938) "L'auteur et le traducteur du Liber de Causis", **Revue Neoscholastique de Philosophie (Louvain)**, C. 41, s. 80 - 97.
- Bhaskar, R. (2008) [1975] **A Realist Theory of Science**, Londra - New York: Routledge.
- De Guzman Miroy, J. (2009) **Tracing Nikolaus of Cusa's Early Development: The Relationship between De Concordantia Catholica and De Docta Ignorantia**, Louvain - Paris: Peeters
- Diker, A. (2000) **Türkiye'nin Korkuları: Bir Devrin Anatomisi**, Ankara: Berikan Yay.
- Dizdar, M. (1988) **Ali Kuşçu**, Ankara: Kültür bakanlığı Yay.
- Güngör, C. (2012) "Bir Reformasyon Öncüsü: Padovalı Marsilius", **Gazi Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVI, (2012), No. 4.
- Hançerlioğlu, O. (2000) **Düşünce Tarihi**, İstanbul: Remzi Kit.
- Hilav, S. (1970) **100 Soruda Felsefe Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yay.
- Hilav, S. (1997) **Diyalettik Düşünce Tarihi**, İstanbul: Sosyal Yay.

Cusali Nikolaus'ın Düşüncesini Küçükömer ve Ülken'in Felsefi Tavırlarından Hareketle İrdelemek

Hirschman, A. O. (2008) [1977] **Tutkular ve Çıkarlar**, çev. B. Cezar, İstanbul: Metis Yay.

Hopkins, J. (2000) **Nikolaus of Cusa: Metaphysical Speculations**, Minnesota: Arthur Banning.

Ingram, R. D. **The Modern Anglo - Dutch Empire: Its Origins, Evolution and Outlook**, <http://wlym.com/archive/oakland/brutish/TheModernAngloDutchEmpire.pdf>, 31.10.2013.

Kuhn, T. (2003) [1957] **The Copernican Revolution**, Harvard University Press.

Kochetkova, T. "The Transatlantic Conflict over GM Food: Cultural Background", <http://www.ask-force.org/web/Regulation/Kochetkova-Transatlantic-Conflict-2006.pdf>, 9.8.2013.

Koyré, A. (2010) **Yeniçağ Biliminin Doğuşu, Düşüncenin Tarihi Üzerine İncelemeler**, çev. K. Dinçer, İstanbul: Gündoğan Yay.

Kutay T. (2014) "Hayatının Ana Hatlarından Yola Çıkararak Nikolaus von Kues'ün Zıtların Birlikteliği Fikrine Tarihsel Bir Bakış", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 'İktisat ve Felsefe' doktora dersinde sunulan yayınlanmamış çalışma.

Küçükömer, İ. (1972) **İktisat İlkelerine Yeniden Bakış**, İstanbul: Sermet Arkadaş.

Küçükömer, İ. (1984) "Politika Nedir? Politika, Kaynakların Yeniden Bölüşümünü Sağlayan Karardır, Eylemdir. Ve Gündemdeki Platform Politikadır", **Yeni Gündem**, 16-31 Ekim.

Küçükömer, İ. (1985) "Demokratik Misak'a Gerekçeler: Liberal Değil, Sivil Toplum", **Yeni Gündem**, 1-15 Mayıs, No.21.

Küçükömer, İ. (1994a) **Sivil Toplum Yazıları, Bütün Eserleri**, C.3, Y. Yaman (der.), İstanbul: Bağlam Yay.

Küçükömer, İ. (1994b) **Bitmemiş Son Eser, Halk Demokrasi İstiyor mu?** Bütün Eserleri, C.4, İstanbul: Bağlam Yay.

Mardin, Ş. (1990) "Din ve Devlet Sosyolojisi Konusunda Söyleşi", (Ali Bayramoğlu ile), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1**, içinde, M. Türköne - T. Önder (der.), İstanbul: İletişim Yay.

- McFarlane, T. J. (1999) "Nikolaus of Cusa and the Infinite", www.integralscience.org, 8/10/13.
- Moran, D. (2008) "Nikolaus of Cusa (1401 – 1464): Platonism at the Dawn of Modernity", içinde, D. Hedley ve S. Hutton (der.), **Platonism at the Origins of Modernity: Studies on Platonism and Early Modern Philosophy**, Springer.
- Nikolaus of Cusa, (1988) [1445] **Apologia Doctae Ignorantiae**, J. Hopkins (der.), **Nicholas of Cusa's Debate with John Wenck**, Minneapolis: The Arthur J. Banning Press.
- Nicholas of Cusa (1990) [1440] **On Learned Ignorance**, P. Wilbert (der.), Minnesota: The Arthur J. Banning Press.
- Nicholas of Cusa, (2003) **The Catholic Concordance**, P. E. Sigmunt (der.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Nicholaus Cusanus (2008) **Gizlenen Tanrı Üzerine**, çeviren: Arif Yıldız, Felsefe Arkivi, No. 33.
- Paterson, A. M. (1970) **The Infinite Worlds of Giordano Bruno**, C. C. Thomas: Springfield,
- Pekünlü, R. (2015) "Yeni Evrenbilim ve Düşünceyle Eylem Arasında Köprü Nasıl Kuruldu?" **Aydınlık Gazetesi**, 7. 1. 2015
- Platon (2015) **Sokrates'in Savunması**, çev. N. Berkes, İstanbul: Milenyum Yay.
- Popper, K. R. (1981) **Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge**, Londra: Routledge ve Kegan Paul.
- Savaş, V. F. (2007) **İktisatın Tarihi**, Ankara: Siyasal Kit.
- Schumpeter, J. (2006) [1954], **History of Economic Analysis**, Routledge.
- Seeskin, K. (2005) "Metaphysics and its Transcendence", içinde, Seeskin (der.), **The Cambridge Companion to Maimonides**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tanilli, S. (1981) **Uygarlık Tarihi**, İstanbul: Adam Yay.
- Ülken, H. Z. (1968) **Varlık ve Oluş**, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fak. Yay.
- Ülken, H. Z. (1983), **Bilim Felsefesi**, İstanbul: Ülken Yay.
- Ülken, H. Z. (1958) **Felsefe'ye Giriş**, 2. Kısım, AÜ. İlahiyat Fak. Yay.

Cusali Nikolaus'ın Düşüncesini Küçükömer ve Ülken'in Felsefi Tavırlarından Hareketle İrdelemek

Ülken, H. Z. (2015) **Yeni Zamanlar Felsefesi**, H. Aydın (der.), İstanbul: T. İş Bankası Yay.

Vural, M. (2003), "Hilmi Ziya Ülken Ontolojisinde Aşkın Varlık Problemi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 16, No. 2.

Watanabe, M. (2011) **Nikolaus of Cusa: A Companion to his Life and his Times**, Ashgate: Farnham – Burlington (der.), G. Christianson, T. M. Izbicki.

Wallerstein, I. (2013) [2004] **Bilginin Belirsizlikleri**, Çev. B. Alataş, İstanbul: Sümer Yay.

Watts, P. M. (1982) **Nicolaus Cusanus: A Fifteenth – Century Vision of Man**, Leiden: E. J. Brill.

Wightman, W. P. D. (1982) "Introduction", Smith, A. **Essays on Philosophical Subjects**, içinde, Wightman ve Bryce (der.), Indianapolis: Liberty Classics.